Iets over de geschiedenis van NIFTERLAKE

Nifterlake was de naam van een gouw, die voor het eerst genoemd wordt in 723 en voor het laatst in 975. Daar deze laatste vermelding niets anders is dan een woordelijke herhaling van een verloren gegaan stuk uit 953 (zie beneden), moeten we zeggen, dat de naam, voor zover wij weten, tussen 723 en 953 in levend gebruik was. Welk gebied werd ermee aangeduid? De gegevens zijn schaars: in 723 ligt Vechten erin, tot 834 vinden we vermeld, dat Utrecht erin lag, in 953 blijkt ook Muiden een onderdeel ervan uit te maken. De noordgrens is dus wel het Almere geweest; vandaar naar het zuiden zal de Vecht de as van Nifterlake gevormd hebben, zodat deze gouw in hoofdzaak de kleibanen van het Vechtsysteem besloeg. Naar het westen zullen hiertoe de kleiboorden van Gein en Angstel, samen een oude Vechtarm, behoord hebben en verder zoveel als er van het aangrenzende veen in gebruik was. Een scherpe grens is al evenmin aan de oostzijde te trekken. Ook hier zal het ongebruikte veen de grens gevormd hebben. Alleen kan men zich afvragen, of misschien het huidige Gooi (N.H.) niet ook bij Nifterlake heeft behoord; het ressorteerde later immers onder het dekanaat *Iuxta Vechtam*, dat het noordelijke deel van het vroegere Nifterlake besloeg. Weliswaar is Noordinkland (de oude naam van Gooiland) in 968 een apart graafschap, maar er is terecht op gewezen, dat de Noormannenheerschappij grote veranderingen in de indeling in graafschappen moet hebben gebracht [1]), zodat de oorspronkelijke toestand wel anders geweest kan zijn. Aan de andere kant weten we te weinig over het verband tussen dekanaten en gouwen, en dit geldt vooral ook voor het latere Neder-Sticht, dan dat we op grond van de ene conclusies over de andere kunnen trekken. Over de zuidgrens is al evenmin iets met zekerheid te zeggen. We weten, dat Vechten en Utrecht tot Nifterlake behoorden, althans tot de Noormannentijd. Of het nog zuidelijker heeft gereikt, weten we niet; evenmin weten we, of de grens in de 10e eeuw al niet naar het noorden was opgeschoven. Voor dit laatste was in zoverre wel reden,

[1]) H. Sproemberg in Rhein. Viertjbll. XI, 1941, 4 vv.

dat de burchten van Utrecht en Vechten en dorpen als Zwesen (later in Zuilen opgegaan) en Maarssen aan de jurisdictie van de graaf van Nifterlake onttrokken waren, aangezien de eigendommen van de Utrechtse kerk immuniteit genoten.

We moeten ons er in ieder geval wel voor hoeden, om die gouwgrenzen te scherp te trekken en als onveranderlijke grootheden te zien. De *in pago*-formule, waarmee in de vroeg-middeleeuwse oorkonden de ligging van een plaats werd aangegeven, stamt zoals het gehele oorkondenwezen uit Frankrijk. Daar in het zuiden met zijn lange administratieve traditie waren de *pagi* inderdaad vrij vaststaande entiteiten; het is echter niet waarschijnlijk, dat bij de toepassing van die formule in onze streken even scherp omgrensde territoriale benamingen ten dienste stonden.

Hoe dit ook zij, wanneer wij nu van Nifterlake spreken, bedoelen we toch wel de Vechtstreek ten noorden van de Utrechtse agglomeratie. Dit is de streek, aan welke geschiedenis dit jaarboekje is gewijd en daarom zal ik me nu zoveel mogelijk tot de geschiedenis daarvan beperken, die van het aangrenzende gebied gaarne overlatende aan onze vermaarde Oud-Utrechtse zusterpublicatie.

Deze beperking van ons terrein brengt een grote beperking van ons bronnenmateriaal mee. Directe berichten over ons Nifterlake vindt men maar heel weinig. We zijn dus wel gedwongen, om zoveel mogelijk indirecte gegevens voor de geschiedenis van dit gebied in ons onderzoek te betrekken. Veel zal hypothetisch zijn, veel als onwaarschijnlijk worden afgedaan of als waarschijnlijk worden aangenomen, zekerheid zal ik weinig kunnen bieden. Nochtans hoop ik, dat de volgende mededelingen vruchtbaar mogen zijn voor verder onderzoek.

De bevolking

Allereerst kunnen we ons afvragen, wat voor soort bevolking zich in dit gebied neergezet had. Voor de Romeinse tijd tasten we in het duister. Het is namelijk opvallend, dat langs de Vecht, die toch een belangrijk vaarwater was, getuige het Romeinse vlootstation te Vechten, vrijwel geen archeologische sporen van bewoning uit die tijd gevonden zijn. Men kan dit niet verklaren uit het verhaal, dat de Romeinen verboden hadden, om in een brede strook ten noorden van hun Rijngrens te wonen, want opgravingen in Kennemerland (Velzen!) en Zaanland (Krommenie) bewijzen wel, dat deze maatregel maar korte tijd van kracht geweest kan zijn. In scherpe tegenstelling tot dit Vechtgebied staat het Romeinse gebied tussen Kromme Rijn

en Lek, dat dus mede het zuidelijke deel van het eigenlijke Nifterlake omvatte. Opgravingen, bijv. te Utrecht, Vechten en Houten bewijzen, dat dit wel degelijk bewoond was. Een vrij dichte bewoning op daarvoor geschikte stroomruggen is ook af te lezen uit een reeks plaatsnamen van zeer oude signatuur bijv. Duurstede, Fresdore (plm. 930 genoemd, nu verdwenen), Gent, Houten (vroeger Haltnon), Loerik, Rumst, Tul, Utrecht, Vechten, Werkhoven (vroeger Wercunden), Wulven en waarschijnlijk ook Bunnik en Odijk [2]). Een gedeelte hiervan gaat bewijsbaar of waarschijnlijk op de Romeinse tijd terug: Duurstede, Fresdore, Loerik, Utrecht, Vechten, Bunnik en Odijk. Deze namen maken het dus zeer waarschijnlijk, dat in dit gebied een zekere continuïteit in de bewoning is geweest, ik durf wel zeggen, dat een gedeelte van de oude Bataven in de latere bevolking is opgegaan.

Ook op de hoge gronden ten noorden van de Kromme Rijn vinden we zulke oude namen, zij het dan ook veel minder dicht verspreid: Leusden, Mandron (een deel van Maarn), Zeist en wellicht Soest. Of de bevolkingsdichtheid was hier reeds vóór de volksverhuizing veel geringer, òf de oude bevolking heeft zich hier in veel mindere mate kunnen handhaven dan ten zuiden van de Kromme Rijn.

De vraag dringt zich nu op, of er ook van deze oude namen aan te wijzen zijn in ons Nifterlake. Met enig voorbehoud rangschik ik hieronder [3]) Loenen (953 Lona), Maarssen (plm. 930 Marsna), Zwesen (plm. 930 Suegon, Suegsna) en Werinon (zie beneden). Het voorbehoud berust voornamelijk hierop, dat deze namen waarschijnlijk oude waternamen zijn [4]), die eerst later tot nederzettingsnamen werden. Die namen behoeven dus niet op bewonings-continuïteit ter plaatse te wijzen. Als waternamen konden ze bij degenen, die in en bij Utrecht woonden, levend gebleven zijn en pas veel later voor de vorming van nederzettingsnamen gebruikt zijn. Zo zal het zeker wel gegaan zijn met de oude waternaam Weesp, die evenzo in leven bleef

---

[2]) Deze laatste twee heten in de oudste bron, de Utrechtse goederenlijst uit plm. 930, *Bunninchem* en *Iodichem*. Gezien de latere vormen van deze namen: 1165 *Odeke*, 1239 *Bunneke* moet de vorm van plm. 930 een aanpassing zijn van een onbegrepen *-k*-suffix aan de bekende namen op *-inghem*. De vermelding *Odinghe* uit 1019 in een oorkonde voor Deutz kan geen gewicht in de schaal leggen, daar in dit stuk ook *Wercinghe* i.p.v. Wercunden voorkomt; ook hierin heeft dus aanpassing van onbekende aan bekende naamtypen plaats gevonden.

[3]) Zie voor Loenen mijn aantekening in Meded. Naamk. 1963; Maarssen en Zwesen hebben waarschijnlijk het zeldzame, oude suffix *-asno/isno*; zie voor Werinon H. Krahe, Sprache und Vorzeit, 51.

[4]) Werina was dit zeker.

als de naburige namen Gaasp en Gein en later tot plaatsnaam werd. Hoe we deze namen ook interpreteren, de waarschijnlijkheid is toch wel groot, dat bij een eventuele nieuwe (of eerste) bewoning na de volksverhuizing en vooral ook na de wateroverlast, die vanaf plm. 300 na Chr. het westen van ons land lange tijd voor een groot deel onbewoonbaar heeft gemaakt, de nieuwe bevolking voor een deel ook uit de vanouds bewoonde aangrenzende delen van het Utrechtse gekomen is. Maar ook een andere component deed zich gelden.

Het is bekend, dat in deze streek een worsteling heeft plaats gevonden tussen de Franken en de Friezen, een strijd waarover straks nog iets gezegd zal worden. Welnu, de Friezen hebben Utrecht veroverd en een tijd lang in bezit gehad. We kennen zelfs de namen van enige belangrijke Friezen, die plm. 700 bezittingen in de Vechtstreek hadden en deze zullen wel niet de enige zijn geweest. Het is uiterst moeilijk, om nog sporen van die Friese component te vinden, maar onmogelijk is het niet. Als we namelijk kijken naar de plaatsnamen en het oude recht, dan vinden we zulke sporen duidelijk in het noordelijk deel van de Vechtstreek. Hier, om de monding van de Vecht, vinden we enkele namen, die in de bronnen een spelling hebben, die wijst op Friese klankevolutie [5]). Ik heb hierover vroeger uitvoerig gehandeld [6]) en beperk me hier ertoe, ze slechts te noemen: Muiden en Aldermuderweide, de spelling Meynevelt (1308), Meyneveld (1328), Meneveld (1330) [7]) en Kerke- en Middelregawech (1330 te Ankeveen, nu het Ankeveensepad en de Goog) [8]). Veel is het niet, hetgeen ook niet verwonderlijk is voor een streek, die zo dicht bij Utrecht, een centrum van Frankische invloed, lag. Het is opvallend, dat die Friese relicten in de plaatsnamen niet voorkomen in het van ouds bewoonde land van Utrecht. Daar heeft de Friese golf na de volksverhuizing geen vaste voet kunnen krijgen, ongetwijfeld omdat de oude bevolking er te talrijk was.

Wat het oude recht betreft [9]), wijs ik op de asega, een ambtenaar,

[5]) Of, zo men wil, een evolutie eigen aan de kustdialecten en nu in zijn verst ontwikelde vorm nog in het Fries kenbaar.

[6]) M. Gysseling - D. P. Blok, Studies over de oudste plaatsnamen van Holland en Utrecht, Amsterdam 1959, 17 vv. Zie ook M. Gysseling in It Beaken, XXIV, 1962, 1 vv.

[7]) Daarnaast ook *Moyne-*, *Moeyne-*, *Moen-* en *Mueneveld*. Het lag in Abkoude Proosdij bij Bijlmerbroek op de Holendrecht.

[8]) Karsten, It Beaken III, 1941, 141 houdt ook de naam Baambrugge voor Fries; het zou namelijk „boombrugge" betekenen, met Friese *â* i.p.v. Frankische *ô* uit oorspronkelijk *au*. Dit is niet erg waarschijnlijk. De naam zal eerder „banbrug" betekenen, evenals het Vlaamse Bambrugge.

[9]) Het volgende behandelde ik uitvoerig in mijn artikel Opmerkingen over het Aasdom, Tijdschr. v. Rechtsgesch. 1963.

die naast de schout een belangrijke rol speelde in de rechtspraak; wat ons land betreft, mogen we dit gerust een Friese instelling noemen, trouwens, het woord asega is typisch Fries. Nu hebben we direkte bewijzen, dat in Amstelland eenmaal door asigen recht werd gesproken: in 1388 werd door graaf Willem V in Ouder- en Nieuwer-Amstel de rechtspraak door asigen afgeschaft en vervangen door die door schepenen. In de rest van Amstelland moet dit reeds veel eerder gebeurd zijn en wel door Floris V, kort nadat hij deze voormalige bezittingen van Gijsbrecht van Amstel in handen had gekregen (1281); Gijsbrecht behield toen alleen Ouder- en Nieuwer-Amstel, met het gevolg dat de hervorming van Floris V daar toen niet plaats vond. Ook delen van het vroegere Nifterlake, zoals Muiden en Weesp, behoorden tot deze goederen, die Floris V kreeg. De door mij veronderstelde hervorming door Floris V is niet overgeleverd, maar is om de volgende reden aannemelijk. In het gehele Amstelland buiten het gebiedje van Gijsbrecht vinden we in 1305 al schepenen. Nu is schepenrechtspraak op het platteland ten noorden van de rivieren nergens van ouds bekend. Het gehele Sticht bijv. had rechtspraak door schout en buren zonder asige. Waar wij schepenen vinden moeten die wel van hogerhand ingesteld zijn, zoals Floris V bijv. deed in Kennemerland in 1273. Aan deze schepenrechtspraak moet dus een andere vorm zijn voorafgegaan en dit zal — behalve dan in Gooiland — wel de asigerechtspraak zijn geweest, die we later nog in Ouder- en Nieuwer-Amstel aantreffen. Dat wil dan zeggen, dat in het noordelijk deel van Nifterlake een typisch Fries rechtsinstituut bestaan heeft. Absoluut zeker weten we dit voor een klein deel van Abcoude, het zogenaamde Aasdom (hierin lag ook het bovengenoemde Meynevelt!), waar de asige tot in de 16e eeuw recht bleef spreken. De naam Aasdom, samengetrokken uit Asigdom, herinnerd hier nog aan.

Laat ons nu eens zien, wat de geschiedenis ons omtrent die Friese heerschappij en de Frankische aflossing daarvan te vertellen heeft.

Van de Romeinen tot de Noormannen

Zijn onze bronnen voor de Romeinse tijd al schaars, voor de tijd van de volksverhuizing is dat nog veel erger. We vernemen vaag iets over Herulen en Warnen, die in deze streken gewoond zouden hebben, maar veel meer is het niet. Pas als de Frankische staat zich met ons gebied bemoeien gaat, in de 7e eeuw, komen er weer enige be-

richten door [10]). In die 7e eeuw trachten twee machten zich van Midden-Nederland meester te maken: het Frankische rijk vanuit het zuiden en de Friese macht vanuit het noorden. We weten niet veel over het verloop van de strijd tussen die twee, alleen over het Sticht hebben we enige duidelijke gegevens dankzij het feit dat hier de belangrijke plaatsen Dorestat en Utrecht lagen. De eerste stoot schijnt van de Franken gekomen te zijn: in de eerste helft van de 7e eeuw beheersen zij Dorestat, waar zelfs een munthuis werd ingericht, en Utrecht. Deze laatste plaats toonde de resten van een Romeinse sterkte waarin koning Dagobert I (629—639) een kerkje had, dat hij aan de bisschop van Keulen schonk. Gebruikten de Franken Utrecht als grensvesting en ging dus hun macht niet verder dan de Rijn of beheersten ze ook reeds Nifterlake? We weten het niet. Wel is zeker, dat toen de Friese tegenstoot kwam en de Friese koningen Aldgisl en Redbad in Utrecht heersten, van ongeveer 650 tot 690 en daarna nog eens van 714 tot 718, Nifterlake onder hun gezag stond. Tussen plm. 690 en 714 was Utrecht weer in handen van de Franken. De hofmeier Pippijn de Middelste uit het Arnulfingisch-Karolingische geslacht, dat nu de drijvende kracht is achter de Frankische politiek tegen Friesland [11]), heeft deze stad dan veroverd en er Willibrord als bisschop aangesteld met de opdracht de Friezen te bekeren. Het is niet waarschijnlijk, dat de Franken toen ook ten noorden van de Rijn, in Nifterlake, heersten [12]). Dit meen ik te mogen opmaken uit de geschiedenis van Wursing, de grootvader van de H. Liudger. Deze Wursing was een Fries edelman (de namen van zijn zonen Nothgrimus en Thiadgrimus, van zijn schoondochter Liafwin en kleinzoon Liudger tonen min of meer Friese trekken), die leefde onder koning Radbod. De koning maakte zich van Wursings erfgoederen meester en deze vluchtte met zijn familie naar Pippijns zoon Grimoald (†714). Met reden veronderstelt Post [13]), dat deze Wursing tot de pro-Frankische, pro-christelijke partij in het Friese land behoorde. In dit verband was

---

[10]) Voor het volgende vindt men de nodige gegevens in P. C. J. A. Boeles, Friesland tot de 11e eeuw, 's-Gravenhage 1951, waarbij nog mijn artikel in Tijdschr. v. Gesch. LXXV, 1962, 40 v.v.

[11]) J. F. Niermeyer, in Frankische vestiging en Taalgrens, Amsterdam 1957, 3.

[12]) Men zie ook H. Halbertsma, It Beaken XI, 1949, 127; ibid. XXIII, 45 vv. waarbij mijn opmerking ibid. 231; Halbertsma's antwoord ibid. XXIV, 1962, 68 legt geen gewicht in de schaal.

[13]) Kerkgeschiedenis van Nederland, I, 19. Ook aan de andere kant van de grens had men „verraders", zie Ob. Utr. 36, waar sprake is van de vroegere bezitter van Elst, Everhard, die zich verbonden had met heidense vreemdelingen, ongetwijfeld de Friezen. Een typisch grenslandverschijnsel.

hij bijzonder gevaarlijk voor Redbad, aangezien zijn erfgoederen juist in ons Nifterlake lagen, dus aan de grens van het Frankische machtsgebied. Tot die goederen mogen we namelijk rekenen Zwesen (Vita S. Liudgeri, blz. 9), Werina of Werinon (ibid. blz. 32) en waarschijnlijk ook de goederen langs de Vecht, die in de 10e eeuw in bezit zijn van het door Liudger gestichte klooster Werden. Welnu, het feit dat Redbad vóór 714 deze goederen aan Wursing ontnam, betekent, dat hij nog heerste in Nifterlake en de Frankische rijksgrens niet verder kwam dan de Rijn. Van plm. 650 tot 718 behoorde Nifterlake dus zeker, vóór 650 misschien tot het Friese rijk; dat het intussen sterk onder invloed stond van de naburige Frankische macht, blijkt uit Wursings geschiedenis.

In 718 verslaat Karel Martel de Friezen en herovert hij Utrecht, waar hij Willibrord weer als bisschop installeert. Van nu af aan begint voor deze bisschopszetel de oorkondentraditie. Doch Karel Martel blijft niet bij de Rijngrens staan. Hij verovert in één moeite door Nifterlake, waar Wursing zich weer in het bezit van zijn goederen kan stellen en waar Bonifatius de prediking begint [14]). Nifterlake en weldra geheel Friesland behoren nu voor goed tot het Frankische rijk. Dat het tezamen met sinds lang over de vroegere Rijngrens gelegen plaatsen als Utrecht en Vechten tot één gebied, één gouw, gerekend werd, mag vreemd heten. Dit zou aldus verklaard kunnen worden, dat de naam Nifterlake aanvankelijk alleen gold voor de streek ten zuiden van de Oude Rijn en daarna tot op het tegenoverliggende deel werd uitgebreid [15]). Ook is echter mogelijk, dat de naam, reeds vóórdat de Rijn een grens tussen Franken en Friezen vormde, voor het gehele latere Nifterlake gegolden heeft. Jammer genoeg is het mij niet mogelijk met zekerheid een verklaring van de naam Nifterlake te geven en zo enig licht te werpen op de oorspronkelijke omvang van dit gebied (men zie hiervoor het aanhangsel over de naam Nifterlake).

Aangaande het bestuur in ons gebied hebben we geen directe gegevens. Dat er een graaf als koninklijk ambtenaar werkzaam geweest is, is waarschijnlijk en blijkt wellicht uit de oorkonde van 751, waarin Pippijn immuniteit verleent aan de Utrechtse kerk voor al haar goederen [16]). In dit stuk wordt, zoals te doen gebruikelijk, de graaf verboden, zijn gezag op die goederen uit te oefenen. Deze oorkonde ver-

---

[14]) Vitae Sancti Liudgeri, ed. W. Diekamp, Münster 1881, blz. 9 en zie noot 19.
[15]) Uitbreiding van Noord naar Zuid ligt niet in de rede.
[16]) Ob. Utr., 40.

meldt, dat eenzelfde verbod reeds uitgevaardigd was door de koningen Chlotarius IV (718—719) en Theodericus IV (721—737) [17]).

Wat de kerstening betreft, deze zal zo dicht bij Utrecht wel snel verlopen zijn, waarbij zeker Wursing en de zijnen een werkzaam aandeel gehad zullen hebben [18]). Dezen waren christenen, die door Karel Martel werden gebruikt, om de positie van het Christendom verder te versterken; hij gaf hen daartoe goederen in leen. Minder baatzuchtig was het werk van Bonifatius. Liudger zelf vermeldt in zijn Leven van Gregorius [19]), dat deze ten zuiden van het Almere (de latere Zuiderzee) gepredikt heeft; eerst in Woerden, toen in Attingahem aan de Vecht en tenslotte in Velzen, omdat deze plaats dichter bij de heidenen lag. Het is niet te boud, om aan te nemen, dat Bonifatius vanuit Attingahem vooral in Nifterlake en aangrenzende gebieden gewerkt heeft. In de 11e eeuw heeft de abdij Werden nog bezittingen in Attingahem [20]), die wel afkomstig zullen zijn van Liudger en zijn familie; in dat geval zou Bonifatius dus een van de goederen van Wursing, Liudgers grootvader, als operatiebasis hebben gebruikt. Waar dit plaatsje gelegen heeft, is niet meer te achterhalen, maar, als we mogen aannemen, dat op die basis al vroeg een kerk ontstond, dan zou hetzij Loenen, hetzij Nederhorst den Berg in aanmerking kunnen komen (zie beneden). De familie van Wursing bleef ook verder een steun voor de christelijke kerk. Zijn kleinzoon Liudger, 742/3 te Zwesen in Nifterlake geboren [21]), werd de eerste bisschop van Münster, diens broer Hildigrim de eerste bisschop van Halberstadt. We mogen wel aannemen, dat met zulke krachten de kerstening in Nifterlake voorspoedig verlopen is.

Aanvankelijk zal de enige kerk van de gouw wel in Utrecht gestaan hebben, maar weldra kwamen er kerken bij. Van Liudger is bekend, dat hij op zijn erfgoed Werina een kerk stichtte [22]). In het begin van de 10e eeuw wordt die kerk nog genoemd: uit een goederenlijstje van het door Liudger gestichte klooster Werden blijkt, dat dit klooster dan drie kerken bezit: die van Naarden, Werinon en Muiden. Als die kerk in het begin van de 10e eeuw nog genoemd wordt, mogen we aannemen, dat hij de Noormannentijd heeft overleefd; dan vragen we natuurlijk: waar stond die kerk? Wat is dat Werinon? Zo een

---

[17]) Zie mijn noot 10 aangehaalde artikel.
[18]) Post, t.a.p.
[19]) Mon. Germ. Hist. SS. XV, 67.
[20]) Ob. Utr., 208.
[21]) Ob. Utr. 91: *Suecsnon ubi natus est sanctus Ludgerus.*
[22]) Vitae Sancti Liudgeri, blz. 32; zie mijn opmerking in It Beaken t.a.p.

kerk kan toch niet zo maar verdwenen zijn en dan moeten we wel aannemen, dat de naam van de plaats veranderd is[23]). Nu is het opvallend, dat de kerk van Loenen aan S. Liudger gewijd is, een wijding die eigenlijk alleen maar te begrijpen is als deze kerk eens het eigendom van Werden was en/of door Liudger gesticht was[24]). Immers, de verering van Liudger komt in het Sticht pas vrij laat tot ontwikkeling, terwijl de kerk toch zeker al in 1275 bestond. Het schijnt dus niet onmogelijk, dat de kerk van Liudger die van Loenen en deze dus een van de oudste kerken van Nifterlake is. Een moeilijkheid is echter, dat de levensbeschrijving van Liudger door Altfrid ook mededeelt, dat dit Werina „*secus mare*" „bij de zee" lag. Indien we dit letterlijk nemen, dan kan Loenen toch moeilijk in aanmerking komen en blijft de ligging van Werinon onbekend. Nu staat deze vermelding van *Werina secus mare* in een zeer speciale context. Er wordt namelijk verhaald, dat Liudger in deze plaats een droom had, waarin de zon door een noodweer uit het noorden werd verdreven. Toen hij wakker werd, was hij zeer ontroerd en verklaarde zijn droom als een voorteken, dat de Noormannen deze „*maritima loca*" deze „aan zee gelegen gebieden" zouden verwoesten. Toen Altfrid plm. 840 dit verhaal schreef, hadden de Noormannen al meer dan eens ons land en ook Nifterlake bezocht: in 834 al trekken ze langs Utrecht naar Dorestat, dat verwoest wordt. Zou Altfrid, die in Werden, ver in het binnenland dus, schreef, dan niet met die „*maritima loca*" heel westelijk Nederland tot en met Dorestat bedoeld hebben en staat dit ons dan niet toe, de vermelding „*secus mare*" niet al te letterlijk te nemen: voor Altfrid in het verre Werden lag Loenen toch wel dicht bij zee. Ik wil echter niet aandringen en erken dus, dat ik geen dwingend bewijs kan leveren. In ieder geval wijst het Liudger-patro-

---

[23]) Dit lijkt wel een erg willekeurige bewering, maar in het „prae-administratieve tijdperk" kwam dat wel meer voor. In het kader van mijn hypothese is het denkbaar, dat Lona (Loenen) aanvankelijk de naam van een groter gebied was, waarvan Werinon maar een buurtje was (vgl. Tijdschr. v. Gesch. LXXV, 1962, 183 v.). Dit moeten we trouwens wel aannemen, daar Werden in de 10e eeuw al het land in Werinon bezat, doch graaf Hatto goederen in Loenen. Misschien mogen we ook denken aan een verplaatsing van de kerk, toen het erop aan kwam een oorspronkelijk houten bouwwerk door een stenen te vervangen. Ook als men Werinon in Nederhorst den Berg plaatst, moet men naamsverandering aannemen.

[24]) Nog sterker: de kerk is gewijd „in die eere Goids ende Marie ... ende in die eere van sinte Lugerus", wat aardig parallel loopt met de oorspronkelijke wijding van Werden zelf: S. Salvator, Maria en Petrus. Zie voor dit alles H. J. Kok, Proeve van een onderzoek van de patrocinia in het middeleeuwse bisdom Utrecht, Assen 1958, 76 vv.

cinium van de kerk van Loenen toch wel op zeer oude banden tussen deze kerk en het klooster Werden en mogen we wel aannemen, dat Loenen ten dele tot de erfgoederen van Liudger behoorde.

Een tweede zeer oude kerk in Nifterlake lijkt me die van Nederhorst den Berg. De oudste delen van het huidige gebouw dateren reeds uit de 12e eeuw en vooral de patroonheilige, Sint Willibrord, wijst op hoge ouderdom. Men kan zich zelfs afvragen, of Werina niet hier te zoeken is, in welk geval Liudger dus een Willibrord-kerk gesticht zou hebben. Nu zegt Muller in zijn bekende werk De kerkelijke Indeeling van het Bisdom Utrecht ('s-Gravenhage 1921, blz. 351), dat de kerk van Nederhorst den Berg een dochterkerk van die van Naarden was, hetgeen zou blijken uit het feit, dat hij in 1569 nog een cijns aan Naarden moest betalen. Is dat zo zeker? In het verslag van de kerkvisitatie van Naarden uit 1569[25]) wordt onder de inkomsten van de Naardense kerk o.a. genoemd: uit de afsplitsing van de kerk van Berch *(ecclesie de Berch)* 45 stuivers, uit de afsplitsing van de kerk van Huysen 2 mud koren, uit de afsplitsing van het klooster der Maagden 47 stuivers etc. Op blz. 385 wordt dan nog gesproken over landerijen bij den Berch *(prope den Berch)*. Hierop grond Muller zijn mening. Deze vermelding echter gaat toch over vrij recente afsplitsingen, waartussen die van Nederhorst, die zeker al in de 12e eeuw geplaatst zou moeten worden, vreemd afsteekt. Bovendien: Nederhorst den Berg heet in de middeleeuwse kerkelijke bronnen altijd *Horst of Nederhorst*[26]), nooit „berch". Zou die afgescheiden kerk niet die van Muiderberg kunnen zijn geweest, al moet ik toegeven, dat ik dit in kerkelijke bronnen evenmin ooit als „Berch" vond aangeduid? Voor deze veronderstelling pleit, dat de pastoor van Naarden in 1299 de tienden van Muiderberg bezat[27]) en wel *ex parte prebende presbyterialis,* dus voor zijn onderhoud als priester. In 1324 wordt in Muiderberg een kapel gesticht ter nagedachtenis van de daar vermoorde Floris V[28]). Er wordt echter niet vermeld in welke parochie deze kapel, die later parochiekerk zou worden, toen lag. Enklaars bewering[29]), dat Muiderberg toen niet tot Gooiland (dus tot Naarden)

---

25) Werken Hist. Genootschap, 3e Serie, 29, 377.
26) Bijv. de lijsten afgedrukt in J. G. C. Joosting - S. Muller, Bronnen voor de Gesch. der kerkelijke rechtspraak in het bisdom Utrecht, 1e afd., I ('s-Grav. 1906); S. Muller, Registers en Rekeningen van het bisdom Utrecht, I 665, 671, 700, II 296, 415.
27) Ob. Holl. Zeel. II, 1068; vgl. Van Mieris II, 265.
28) Van Mieris II, 344.
29) Geschiedenis van Gooiland I, 121.

behoorde, daar het door de graaf tot Amstelland gerekend werd, snijdt geen hout. In die tijd werd immers heel Gooiland tot het *baljuwschap* Gooiland gerekend. Mijns inziens is er, gezien die tiendkwestie, wel reden om aan te nemen, dat de latere parochie Muiderberg, althans voor een groot deel [30]) van Naarden is afgesplitst en dat hierop die vermelding van 1569 omtrent de cijns voor de afscheiding van de kerk van Berch betrekking heeft. Nederhorst den Berg is dan geen dochterkerk van Naarden en kan dus zeer oud zijn, zoals bovengenoemde gegevens reeds suggereerden.

Is ook in het zuidelijk gedeelte van Nifterlake zo een oude kerk aan te wijzen? Maarssen? Breukelen? Ik heb daarvoor geen aanwijzing kunnen vinden.

Van Noormannenheerschappij tot bisschoppelijk gezag

De invallen der Noormannen en de oprichting van Noormannenrijkjes zijn voor deze streken als een caesuur van enige betekenis te beschouwen. Vanaf 834 komen ze geregeld op bezoek; het rijke Dorestat is de trekpleister. Om de geregelde rooftochten tegen te gaan hebben de Frankische koningen naar een homeopathisch middel gegrepen: ze stelden in de bedreigde gebieden een Noorman als grenswachter aan en gaven hem de heerschappij daarover. Plm. 850 treffen we hier de Deen Rorik in die functie aan, later Godfried de Noorman, totdat deze in 885 vermoord wordt. Dorestat, Kennemerland en zeker ook Nifterlake lagen in het zo beschermde gebied. Beide Noormannenvorsten bekeerden zich tot het Christendom, maar wie zal zeggen, hoe diep dat ging? In ieder geval was hun bescherming niet afdoende: in 857 tenminste besloot bisschop Hunger Utrecht te verlaten wegens de verwoestingen door de Noormannen aldaar aangericht. Pas in 918 was de kust weer zo veilig, dat bisschop Balderik zijn zetel naar Utrecht kon terugplaatsen.

Ik sprak over een caesuur, maar misschien is dit woord iets te zwaar en geldt het eigenlijk in hoofdzaak voor de kerkelijke administratie. Voor de gewone plattelandsbevolking zal materieel gezien niet zo veel veranderd zijn en zelfs bestuurlijk was er nog een zekere continuïteit, want ook onder de Deense hertogen horen we nog van graven. Voor de kerk moet het echter een duistere tijd zijn geweest. Niet alleen geestelijk — we horen van terugkeer tot het heiden-

---

[30]) In ieder geval behoorde het zuidelijk deel van de Keverdijk tot Muiden (Rechtsbronnen van Gooiland, blz. 116; vgl. echter blz. 473).

dom [31]) —, maar ook materieel. De lange afwezigheid van de bisschop zal geen goed gedaan hebben aan de beginnende parochiële organisatie en vooral: veel kerkegoed moet door leken in bezit genomen zijn. Dat bovengenoemde graven zich daarbij niet onbetuigd lieten, blijkt uit een aantekening, volgens welke graaf Gerulf, de stamvader van het Hollandse Huis, de visrechten ten Noorden van Leiden geüsurpeerd had [32]). Als bisschop Balderik in 918 naar Utrecht terugkeert, staat hem dus een belangrijk opbouwwerk te wachten. Hierbij zal hij weldra de volledige steun van de Duitse koningen uit het Saksische Huis krijgen, die de Utrechtse bisschoppen door verschillende schenkingen tot belangrijke wereldlijke machthebbers zullen maken [33]). Aan de andere kant treft Balderik verschillende grafelijke geslachten aan, die zich in die verwarde tijd breed gemaakt hebben en met hun macht de bisschoppelijke belangen bedreigen. In het westen is dat de familie der Gerulfingen [34]); Gerulf, de stamvader van het Hollandse Huis, hebben we al ontmoet als usurpator van kerkelijk goed. Hij had deel genomen aan de moord op zijn superieur, Godfried de Noorman, en was daardoor bij de koning in de pas gekomen. Zijn zoon Dirk (I) volgt hem op in enige graafschappen in het latere Holland, zijn andere zoon Waldger, een belangrijk man in die dagen, was graaf in Teisterbant [35]), Nifterlake en wellicht ook in het daartussen liggende gebied Lake en Isla, waar hij in ieder geval goederen bezat (Ob. Utr. 106). Dat hij graaf van Nifterlake was, wordt nergens gezegd, maar we weten, dat hij er de tol van Muiden in leen had (Ob. Utr. 120). Bovendien kennen we een oorkonde van Otto II, anno 975 [36]), waarin sprake is van goederen in Muiden, in de gouw Nifterlake, in het graafschap van Radbod. De oncritische uitgave van dit deel van het Oorkondenboek van Utrecht maakt, dat Vermast [37])

---

[31]) Leven van Radbod, Bijdr. Meded. Hist. Gen. XXXV (1914), 165.
[32]) Gosses in Bijdr. Vad. Gesch. en Oudhk. 5e S. II (1915), 122 vv.
[33]) Wat echter precies de oorsprong is van het uitgebreide landsheerlijke gezag, dat de bisschoppen later in het Sticht, dus ook in Nifterlake, hebben, is niet bekend. Zie hiervoor Niermeyer in Algemene Geschiedenis der Nederlanden, II, 75.
[34]) Zie laatstelijk P. G. F. Vermast in Nederlandsche Leeuw LXVI (1949), 259—313, 330—410, 419—435 en de litteratuur aldaar.
[35]) Dit concludeert men uit Ob. Utr. 118 en uit Alperti Mettensis De diversitate Temporum c. 8, waar sprake is van Waldgers verhouding tot het klooster in Tiel. Als die conclusie juist is, kan Teisterbant toen nog niet het vaste ambt van de praefectenfamilie der Ansfrieden zijn geweest, zoals Ter Kuile wil (Versl. Meded. Ver. Oudvad. Recht IX, 596 vv.
[36]) Ob. Utr. 135 = Mon. Ger. Hist. Diplomata Ottonis II, 107.
[37]) a.w. 1949, 266.

nog kon menen, dat deze Radbod plm. 975 graaf geweest kon zijn. Ziet men echter de uitgave van Sickel in de Monumenta na, dan blijkt duidelijk, dat dit hele stuk een letterlijke herhaling is van een nu verdwenen oorkonde van Oto I uit 953. Dergelijke letterlijke herhalingen kwamen vrij vaak voor. Zo is ook Ob. Utr. 134 van Otto II, anno 975 en van dezelfde datum als bovengenoemd stuk, een letterlijke herhaling van Ob. Utr. 120 van Otto I, anno 953 (tot en met het voor Otto II zinloze: *quod Waldgero jam olim in beneficium concessum habuimuis*). Het laatste werkstuk van de diktator van de verloren gegane oorkonde van Otto I is juist dit stuk Ob. Utr. 120, zodat we, gezien de samenhang, dit verloren stuk op dezelfde datum mogen plaatsen. De genoemde Radbod nu was de zoon van Waldger, zoals bijv. blijkt uit Ob. Utr. 118. Daarom mogen we aannemen, dat ook Waldger graaf in Nifterlake was.

Ik denk, dat van alle potentaatjes, deze Waldger en zijn zoon wel de lastigste voor Balderik konden worden. Niet alleen beheersten zij Utrechts weg naar zee [38]) — denk aan de tol te Muiden in Walgers handen — maar bovendien lagen in hun graafschappen heel wat bezittingen van de Utrechtse kerk, die ze in het ergste geval konden trachten te roven, maar waar ze anders toch zeker zouden kunnen proberen hun volledig grafelijk gezag te doen gelden, ondanks de immuniteit, die dit kerkegoed genoot. Een potentieel gevaar van de eerste orde dus, al blijkt nergens, dat het tot daden gekomen is.

Het moet voor Balderik van het grootste belang geweest zijn, deze lastpost onder de rook van Utrecht kwijt te raken, doch ondanks zijn rang en positie [39]) was hij niet in staat dit alleèn te bewerken. De hulp van rijksgezag was hierbij onontbeerlijk en hiermee wordt de positie van Waldger een van de vele facetten in de strijd, die de Duitse koningen Hendrik I en Otto I voeren, om eindelijk het glibberige Lotharingen in hun greep te krijgen.

Het zou te ver voeren, om deze grote strijd te beschrijven [40]); ik beperk me dus tot de paar gegevens, die we hebben over de positie van de graven van Nifterlake en de Utrechtse bisschoppen. Aanvankelijk schijnt de verhouding goed te zijn en volgen ze dezelfde politieke koers. In 914 had Waldger al bij de Duitse koning geïnterveniëerd ten gunste van Balderiks voorganger Radbod (Ob. Utr. 94); beiden

[38]) De oude Rijnmond was toen al niet meer van belang.
[39]) Post, a.w. 61 v.
[40]) Zie H. Sproemberg t.a.p.; R. Parisot, Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens (843—923), Paris 1899; J. F. Niermeyer in Algemene Gesch. der Nederlanden I 371 vv., II 2 vv.

verschijnen twee jaar later in het kamp van de Westfrankische koning Karel de Eenvoudige [41]). Ook in de volgende jaren volgen graaf en bisschop een gelijke koers in het heen en weer tussen Franse en Duitse koning. In 921 staan Waldger en bisschop Balderik aan de zijde van Karel de Eenvoudige als medeondertekenaars van het verdrag van Bonn met de Duitse koning [42]). In 923 wordt Karel de Eenvoudige door één van zijn machtige vazallen gevangen genomen en is daardoor voor goed uitgeschakeld. In Lotharingen volgt een chaotische tijd, die in 925 hiermee eindigt, dat de Duitse koning Hendrik I het oppergezag in Lotharingen — en nu voor goed — in handen krijgt. De ongedateerde oorkonde Ob. Utr. 97, waarin Hendrik I bepaalde rechten van de Utrechtse kerk bevestigt, moet wel van na 925 dateren [43]). De verhouding tussen de koning en bisschop Balderik was nu zo goed, dat 's konings zoon Bruno aan de Utrechtse bisschop ter opvoeding werd toevertrouwd. Heeft Waldger lont geroken? Heeft hij begrepen, dat, als de Duitse koning eens werkelijk krachtig in deze streken zou gaan optreden, zijn belangen wel eens aan die van de bisschop zouden kunnen worden opgeofferd? Het is mogelijk. In ieder geval is zeker, dat toen Otto I, die in 936 Hendrik I opvolgde, duidelijk maakte, dat het hem ernst was met zijn gezag en toen als antwoord daarop verschillende Lotharingse groten in opstand kwamen [44]), dat toen ook Waldgers opvolger, graaf Radbod, zich bij het verzet aansloot. We mogen dit opmaken, ten eerste uit het feit dat oom Dirk zeker van de partij was [45]) en ten tweede uit dat wat volgen zou. De slag bij Andernach (939), waarin Otto overwinnaar bleef, betekende het einde van de opstand. In de nu volgende jaren liquideert Otto het machtscomplex, dat eens door Waldger opgebouwd was; verschillende delen ervan worden aan de Utrechtse kerk geschonken en door middel van de oorkonden over deze schenkingen kunnen we ons enigszins een beeld van het gebeurde vormen.

Waldger heeft volgens Ob. Utr. 120 indertijd nog de tol van Muiden van Otto I in leen ontvangen. Hij moet dus in 936, toen Otto koning werd, nog geleefd hebben. In 944 (Ob. Utr. 106) wordt vermeld, dat zijn zoon Radbod hem opgevolgd was, zodat hij toen zeker dood

---

41) P. Lauer, Recueil des actes de Charles le Simple (Paris 1949) no. 84.
42) Ob. Utr. 98. Zij volgen hierin de politiek van vrijwel alle Lotharingse vorsten o.a. van de aartsbisschop van Keulen. Nog in 922 krijgt Waldgers broer Dirk een schenking van de Franse koning, Obreen, Ob. van Holl. en Zeel. 2, 22.
43) Zo ook Niermeyer, Alg. Gesch. der Nederlanden, II, 4.
44) Niermeyer, t.a.p.
45) Niermeyer, a.w. 6.

was; dat werd ook hoog tijd, daar hij al in 898 in de politiek was (hij pleegde toen een moord). Indien mijn boven gegeven visie juist is en Radbod betrokken was bij de opstand van 939 en niet die van 944, die zich trouwens in Henegouwen afspeelde, dan moet Waldger tussen 936 en 939 overleden zijn. Zijn zoon Radbod volgde hem op als graaf in Nifterlake, dat in de verloren oorkonde van 953 het graafschap van Radbod genoemd wordt, in de goederen in Lake en Isla (Ob. Utr. 106) en als graaf in Teisterbant (Ob. Utr. 118). Na de opstand van 939 verloor hij veel van zijn macht. Zijn goederen in Lake en Isla werden in 944 aan de Utrechtse kerk geschonken, het graafschap Teisterbant werd toevertrouwd aan een zekere Hatto. In Ob. Utr. 118 wordt tenminste verteld, dat het klooster te Tiel verrijkt werd door Waldger en zijn zoon Radbod en ook door Hatto en door hun voorgangers": *a Waldgero et a filio ejus Radbodone necnon et Hattone et illorum antecessoribus* [46]; *necnon et* maakt Hatto mijns inziens duidelijk van de Waldger-familie los [47]. En in Nifterlake? We vinden dezelfde graaf Hatto in het bezit van goederen in Loenen (Ob. Utr. 120), maar graaf was deze er niet, want in een oorkonde uit hetzelfde jaar wordt Nifterlake het graafschap van Radbod genoemd (zie boven). Heeft Radbod dit graafschap mogen behouden, zoals zijn oom Dirk zijn graafschappen in het latere Holland? Of werd het graafschap slechts naar de laatst bekende graaf genoemd, maar werd het grafelijk gezag er sinds zijn val op andere wijze uitgeoefend? In dat laatste geval zou men toch wel moeten denken aan wat later de graven van Utrecht genoemd zullen worden [48], bisschoppelijke ambtenaren dus; me dunkt echter, dat de jaren veertig van de 10e eeuw nog te vroeg zijn voor een dergelijke figuur, zodat ik geneigd ben aan te nemen, dat Radbod inderdaad nog graaf was. Een machtige positie kan hem dat niet meer opgeleverd hebben; het kerkelijk bezit genoot immuniteit, de tol te Muiden schijnt hij niet meer in leen gehad te hebben [49]; waarschijnlijk viel het tolbeheer mèt dat over de koninklijke villa in Muiden onder een koninklijk procurator.

Overigens schijnt bovengenoemde Hatto ook geen gelukkige greep geweest te zijn. Volgens Ob. Utr. 120 heeft de koning zijn goed in Eck

---

[46] *Antecessor* kan zowel „voorganger" als „voorouder" betekenen.

[47] Gewoonlijk ziet men in die Hatto een broer van Radbod; zo bijv. reeds S. Hirsch, Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich II (Berlin 1862), 345 noot 4. Ik geloof dat niet.

[48] A. J. Maris, Van voogdij tot maarschalksambt (Utrecht 1953), speciaal Hst. III en IV.

[49] In 953 wordt alleen Waldger als leenman van deze tol genoemd.

„wegens zijn misdaad" *pro sui ipsius commissu* geconfisceerd. Die misdaad moet vóór 949 hebben plaats gevonden, want in dat jaar beschikt de koning al over goederen te Beek en Ewijk, die aan Hatto en zijn broeder hadden toebehoord, maar hen wegens hun ontrouw ontnomen waren [50]). In 950 volgen dan de Tielse goederen (Ob. Utr. 118). Hatto zal dan ook wel geen graaf in Teisterbant meer zijn; in 969 is dit graafschap in handen van Ansfried [51]).

Intussen profiteert vooral de Utrehtse kerk van de ondergang van deze familie. Ik vermelde reeds, dat zij de goederen in Lake en Isla kreeg. In 950 volgen dan de bezittingen in Tiel en in 953 Hatto's goederen te Eck. Maar het is vooral in Nifterlake, dat de kerk bedacht wordt. In 949 krijgt ze de visserij, die de koning in Muiden en op het Almere bezat, benevens de koggeschuld, waarschijnlijk een soort belasting (Ob. Utr. 113). In 953 wordt dit bezit uitgebreid: de koning schenkt dan alles, wat hij in de villa Muiden bezit, daarbij inbegrepen de tol, die Waldger vroeger in leen had en die bij de villa hoorde, nogmaals de gehele visserij op het Almere, het land, dat Hatto te Loenen had, en verder alles wat de koning aan beide zijden van de Vecht bezat, welk laatste bezit zodanig beschreven wordt, dat het de indruk maakt, nog hoofdzakelijk uit woeste grond en moeras te bestaan (Ob. Utr. 120). In hetzelfde jaar (Ob. Utr. 135) [52]) wordt deze schenking nog nader gepreciseerd: alles wat de Utrechtse kerk nog niet te Muiden bezat [53]) en de tol, waarbij gestipuleerd wordt, dat de bisschop deze tol zo nodig naar Utrecht mag verplaatsen.

Hiermee is vrijwel al het oudtijds bewoonde gebied van Nifterlake (alleen van Nederhorst den Berg en van Werinon, indien dit een deel van Loenen is, weten we het fijne niet) in handen van de bisschop: in het zuiden het grote complex Vechten-Utrecht-Zwesen-Maarssen, in het midden het vroegere grafelijke bezit te Loenen, in het noorden de voormalige koninklijke villa te Muiden en verder de woeste gronden aan weerszijden van de Vecht. Voor een graaf is in deze streek dan eigenlijk geen plaats meer [54]). Het gezag wordt voortaan uitgeoefend door ambtenaren van de bisschop. Als zodanig treffen we

---

50) Mon. Germ. Hist. Diplomata Ottonis II, 115.
51) Ter Kuile t.a.p. 600.
52) Zie boven voor de vooroorkonde die hierbij gebruikt werd.
53) Ten onrechte meent men, dat hierbij ook de kerk te Muiden aan Utrecht kwam (zo bijv. Muller a.w. 348). Deze was mèt het kerkland, bezit van Werden zodat de koning er niet over beschikken kon. De interpretatie dezer schenkingen door Oppermann (Westdeutsche Zeitschr. XXVIII, 1909, 177) klopt niet met de teksten.
54) Zie ook Maris t.a.p.

later aan: in het zuidelijke complex de graaf van Utrecht, in het noorden de villicus van Muiden [55]), naast wien we — meer naar het westen — de villicus van Amstel aantreffen. Of de graaf van Utrecht aanvankelijk — zeg plm. 1000 — in heel Nifterlake dit gezag representeerde, is niet meer te zeggen.

Na Radbod, de laatste graaf, verdwijnt Nifterlake als eenheid uit de geschiedenis. Nieuwe kaders ontstaan; eerst is het opgenomen in het grotere geheel van het bisschoppelijke machtsgebied; later ontwikkelt zich hierbinnen in het noorden het grote machtscomplex van de Heren van Amstel, dat tenslotte overgaat in handen van de graaf van Holland, waardoor het voormalige Nifterlake voorgoed in tweeën wordt verdeeld. Van een geschiedenis van Nifterlake kan na Radbod niet meer gesproken worden.

D. P. BLOK

---

[55]) We treffen hem aan in 1105, Ob. Utr. 273.

Aanhangsel:

OVER DE NAAM NIFTERLAKE

Schönfelds verklaring [1]): *niftar* = bijvorm van *neven*, dus de betekenis is „neven, naast de Laak" (*laak* = rivier), berust op een onwaarschijnlijk bedenksel; *niftar* als bijvorm van *neven* oftewel (daar *neven* is ontstaan uit *an-eban*) *iftar* als bijvorm van *even* vindt nergens steun en is niet te rijmen met de meest waarschijnlijke etymologie van *even* (uit **imno-*, verwant met latijn *imago*). Dan kan men nog eerder denken aan oudnoors *eptir*, in runen ook *iftiR*, vgl. gotisch *iftuma* naast *aftuma*, *aftra*, „na, achter, langs", waarbij men dan de vorm **an-iftir*, *niftir* construeren kan. De naam kan dan betekenen hetzij, als streeknaam „het gebied langs of achter de Laak", hetzij, als waternaam „de Laak, die ergens achter, ergens langs stroomt", zoals Medemblik, vroeger *Medemalacha*, betekent „de laak, die in het midden stroomt" [2]). In het eerste geval moet met die „laak" wel de Vecht bedoeld zijn en is de latere dekanaatsnaam *Iuxta Vechtam* een aardige parallel van de gouwnaam, misschien zelfs wel een voortzetting ervan via een te veronderstellen nevenvorm van de gouwnaam **Niftarvechta*, die dan nog voortleeft in de plaatsnaam *Nichtevecht*. Daar het veronderstelde *niftar* wel een adverbium zal zijn, voel ik echter meer voor de tweede mogelijkheid. Hierbij moet dan de gouw regelrecht naar het water genoemd zijn, iets wat wel meer voorkomt in deze streken [3]).

Alleen, dat water kan niet de toenmalige Vecht geweest zijn, want dan zou de gouw toch gewoon *Vechta* geheten hebben. Nu is het met die oude Vecht een eigenaardige zaak. De hoofdstroom liep vroeger op twee plaatsen veel westelijker dan nu [4]). De eerste westwaartse afwijking liep van Breukelen over Ter Aa en Nieuwer ter Aa naar Nieuwersluis; de tweede liep van Loenen naar Loenersloot, volgde dan een deel van de Angstel en het Gein en kwam in Weesp weer met de oostelijke tak samen. Hierbij zij even opgemerkt, dat het vroeger zeer vaak voorkwam, dat delen van een rivier aparte namen hadden,

---

[1]) Nederlandse Waternamen, Amsterdam 1955, 285.
[2]) Vgl. mijn opstel in West-Friesland Oud en Nieuw, XXVI (1959), 18 vv., waar ook Oterleek en Overleek besproken worden.
[3]) P. von Polenz, Landschafts- und Bezirksnamen im frühmittelalterlichen Deutschland, I (Marburg 1961), 254.
[4]) Zie voor het volgende Maandblad Oud-Utrecht XXVIII (1955), 86 vv., waar Perks de resultaten van Vinks bodemonderzoek samenvat.

die pas langzamerhand door de „hoofdnaam", vaak die van de bovenstroom, verdrongen werden. Vergelijk nu nog onze rij: Hollands Diep, Volkerak, Krammer en ook de naamgeving van de Brabantse riviertjes. Zo zal *Weesp* oorspronkelijk de naam van een onderdeel van deze oude westelijke hoofdstroom geweest zijn (*Gein* daarentegen kán een ontlening zijn aan het Gein ten zuiden van Utrecht). Onjuist lijkt me de mening van Perks, dat het geheel eenmaal de betrekkelijk jonge naam *Aa* gedragen zou hebben, dit wegens *Ter Aa* en wegens de oude naam van Muiden: *Amuthon* = Aa-muiden, Aa-monding. Men vergelijke hiermee *Amuthon* = Emden aan de mond van de Eems, die van ouds zo heet. Amuthon is in zijn geheel een soortnaam geweest „riviermonding" betekenend, die tot plaatsnaam werd.

Nu is het mogelijk dat die oostelijke tak van de Vecht, die aanvankelijk de minst belangrijke was, de *Niftarlaka* „de Achterlaak" geheten heeft, later vervangen door **Niftarvechta*, voortlevend in de naam Nichtevecht. Dat voor de westelijke tak ook wel het woord *laka* gebruikt werd, blijkt uit het feit, dat het gedeelte van Loenen tot voorbij Loenersloot oudtijds *Lonoralaka* „de Loenense laak" genoemd werd [5]). Het feit, dat de gouw naar die „achterlaak" genoemd werd, kan er dan op duiden, dat toen reeds de oostelijke tak de belangrijkste geworden of aan het worden was.

Tot zover schijnt alles wel aardig te kloppen, maar dit verandert, als we er andere namen, die met *nifter-* beginnen, naast leggen. *Nichtern*, vlak over de Duitse grens bij Ahaus, 1147 *Nichterdunc* [6]), kan als „achterdonk" geen moeilijkheden opleveren. *Ichtern* bij Lüdinghausen, 9e eeuw *Ihteri, Nihteri,* kunnen we desnoods nog apart houden, daar het niet zeker is dat het *niftar-* bevat. Doch de naam van de Ittergouw bij Kassel, 1016 *Nihterga,* doch 738 *Nistresi,* 9e eeuw *Nitherseo,* 10e eeuw *Nihtersi, Nihtherse,* die dus oorspronkelijk wel een woord *Niftar* + *s*-suffix zal zijn [7]) en de Nederlandse naam *Nifterik,* 1117 *Nifterka,* dat wel een *-k*-suffix moet hebben, zijn met

---

[5]) Zie mijn aantekening over de naam Loenen in Mededelingen v. Naamkunde, XXXIX (1963); de naam Angstel = Amstel (Schönfeld, a.w. 43) moet zich pas later zover naar het Zuid-Oosten hebben uitgebreid.

[6]) Zie voor de vormen, doch niet voor de verklaring van de volgende namen H. Kaufmann, Genitivische Ortsnamen (Tübingen 1961), 23 en Förstemann-Jellinghaus, Altdeutsches Namenbuch 3, II, 1, 1549.

[7]) Het onbegrepen *Nihtersi* werd veranderd in een begrijpbaar *Nihterga* (= -gouw) en dit werd weer aangepast aan de naam van de aldaar stromende rivier de Itter. Ik heb nog gedacht aan de mogelijkheid, dat *-seo, -si, -se* een tweede element hd. *See,* „meer" kon zijn, doch ik heb geen meer van enige importantie op de kaart kunnen ontdekken (behalve moderne stuwmeren).

het bovenstaande moeilijk in overeenstemming te brengen. Immers een suffix-afleiding van een dergelijk adverbium is onwaarschijnlijk. Als dus deze namen inderdaad in verband staan met ons Nifterlake, dan zijn we gedwongen, een andere verklaring te zoeken. Ik geef dan in overweging een afleiding van de wortel van het oudengelse werkwoord *nipan* „donker worden" met het suffix igm. **-tero-*, zodat **Niftara* als waternaam oorspronkelijk „de donkere" zou betekenen.